

RAHVUSARHIIVI ARENGUSIHID LÄHIAASTATEKS (2014–16)

SISSEJUHATUS

1. Asend ühiskonnas

Rahvusarhiiv on valitsusasutus Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisalas, ühtlasi mälu- ja teadmusasutus, mis tagab Eesti ühiskonda peegeldava ning isikute õiguste tõendamiseks vajaliku teabe kestmise ja kasutamise.

Rahvusarhiivi töötajad lähtuvad oma tegevuses õigusaktidest, toetudes seejuures üldinimlikele põhiväärtustele, heale arhiivitavale, kutse-etikale ning klienditeeninduse parimatele traditsioonidele.

Rahvusarhiiv arendab rahvusvahelist koostööd väljakujunenud suundadel: osaletakse Euroopa Liidu riigiarhivaaride ümarlaura töös, Euroopa Komisjoni arhiivindusekspertide töörühma kohtumistel, arhiivi- ja dokumendihalduse standardimise rahvusvahelistel seminaridel jm.

Valdkondlikult on esirinnas digitaalarhiivinduse erialaste teadmiste ja kogemuste vahetamine, professionaalsete oskuste täiendamine ja osalemine ühisprojektides eesrindlike arhiiviriikidega. Osaleme oluliste rahvusvaheliste ühenduste ja projektide töös, nagu näiteks dokumendi elukäigu foorum DLM Forum, Euroopa arhiiviportaal APEX ja rahvusvaheline digitaalarhiivinduse ühendus OPF, samuti teeme koostööd digitaalarhiivi tarkvara SDB kasutajatega teistes riikides.

Eurokoostöö eesmärk on Eesti lahenduste üle-euroopaliseks suunamine (näiteks Euroopa UAM ehk universaalne arhiveerimismoodul) ja tekkivate standardite mõjutamine. Prioriteetne europrojekti koostamise valdkond on andmebaaside arhiveerimise töövahendi-tarkvara väljaarendamine.

Koostöös Eesti mäluasutustega lähtub Rahvusarhiiv üldise kasu ja ressursside otstarbeka kasutamise põhimõttest. Peamised koostöövaldkonnad on teabe kättesaadavus ja digitaalne säilitamine. Osaletakse Eesti mäluasutuste ühisportaalides, ühisloome projektides, mäluasutustele ühiste märksõnastike ja klassifikaatorite tegemises ning ollakse avatud veebiressursside pakkumisel partneritele. Samuti tehakse koostööd mäluasutuste säilituspilves, üksteise kolmanda koopia hoidmisel ja Rahvusraamatukoguga veebilehtede arhiveerimisel.

2. Ajaraam ja taust

Rahvusarhiivi arengus on viimase 15 aasta vältel toimunud järgmised suundumused:

- koordineerimise suurenemine üksuste töös ja koostöövõimekuse kasv;
- töötajate pädevuse suurenemine, haridustaseme tõus ja efektiivsuse kasv;
- muutused klienditeeninduses – arhiivikülastuste arv on kasvanud 60 korda, mis on kaasa toonud Rahvusarhiivi kuvandi teisenemise;
- tugifunktsioonide tsentraliseerimine ja halduskulude optimeerimine;
- struktuuriüksuste arvu vähenemine – 18 arhiivi asemel 4 arhiivi ja 2 bürood;
- ametikohtade arvu vähenemine 38% võrra (356-lt 223-le).

Käesoleva strateegiadokumendi ajalise piiri ja tegevuste prioriteetsuse määrab eelkõige Tartusse Nooruse tänavale projekteeritava ja ehitatava Rahvusarhiivi uue hoone valmimistähtaeg – eeldatavalt 2016. aastal.

Eripärasema tausta planeeritavale annab ka 2012. aasta algul jõustunud arhiiviseaduse esialgne rakendamiskogemus ja selle käigus ilmnunud vajadused. Arvestada tuleb, et planeeritava perioodi jooksul kasvab asutustes juba täna igapäevane digidokumentide haldus üle argiseks digiarhivaalide halduseks Rahvusarhiivi täisfunktsionaalses digiarhiivis.¹

Nii senisest organisatsioonilisest arengust kui ka Rahvusarhiivi uue peahoone valmimisega kaasnevatest muutustest tuleneb vajadus üle vaadata organisatsiooni struktuur ja töövood. Eesmärk on senise mitme kaubamärgi (arhiivid) kasutamise asemel koondumine ühe ja ainsa (Rahvusarhiiv) taha, tagamaks senisest paremat arusaadavust ühiskonnas tervikuna, aga eriti kasutajaskonnas.

KOGUMINE

1. Hindamine

Hetkeseis ja vajadused

Rahvusarhiiv on hinnanud avalikke ülesandeid täitvaid asutusi ja isikuid ning selgitanud välja need (ligikaudu 800 asutust), mille tegevuse käigus võivad tekkida arhivaalid. Suur osa nende asutuste dokumentidest on samuti hinnatud, kuid see tegevus jätkub terve perioodi jooksul. Hindamisel on juurdunud praktika, kus ühe otsuse raames hinnatakse korraga sarnaste põhiülesannetega asutuste tegevuse käigus ladestuvad dokumendid ning hõlmatakse võimalikult laia ajalist mõõdet nii juba loodud kui alles loodavate dokumentide osas.

Iga asutus peab senise tava kohaselt selliseid otsuseid rakendama oma dokumendihalduses. Rakendustegevus võib tekitada valesümptomise, mille kurvem tagajärg võib olla arhivaalide eksikombel hävitamine.

Hindamisel ja liigitusskeemide kooskõlastamisel koguneb Rahvusarhiivi kätte hulgaliselt teavet, mida saab kasutada eeltäidetud arhiivikirjelduste loomiseks. Hetkel ei saa seda teavet hõlpsalt taaskasutada, kuna selle masinloetavale kujule viimine on keeruline ja eeldab taassisestamist.

- Suurenenud on vajadus nõustada ja toetada asutusi hindamisotsuste rakendamisel, aga ka kirjeldamisel ja arhiiviskeemi koostamisel.
- Hindamisel ja liigitusskeemide kooskõlastamisel kogunenud teabe hõlpsamaks taaskasutamiseks on mõistlik viia see masinloetavale kujule.
- Kaugem eesmärk on saavutada olukord, kus Rahvusarhiiv ise koostab asutusele arhiiviskeemi eskiisi.

Tegevused

- Juurutatakse tõhusam protsess Rahvusarhiivi hindamisotsuste tulemuste märkimiseks arhiivimoodustajate liigitusskeemidesse ning arhiivihaldusdokumentidesse. Väheneb arhivaalide hävitamise risk ja asutusel on lihtsam hindamisotsust rakendada.
- Kasutades riigi infosüsteemi haldussüsteemi RIHA arendusetappe, panustatakse koostöös Riigi Infosüsteemide Ametiga liigitusskeemide masinloetavale kujule viimisesse, et hõlmata liigitusskeemides olev arhiivikirjelduse osa Rahvusarhiivi arhiivinfosüsteemi võimalikult vara (liigitusskeemi kooskõlastamise käigus).
- Täiendatakse hindamisotsuste sisu- ja vorminõudeid, pidades silmas otsuse sisuelementide masinloetavust ja arhiivikirjeldamise vajadusi.

¹ Arusaadavalt ei kajastata siin kavandamis- ja arendustegevuse kõiki aspekte. Täiendavalt käsitlevad neid tavapärasel valitsusasutuse eelarve- ja planeerimisalased strateegiadokumendid.

2. Nõustamine ja kontroll

Hetkeseis ja vajadused

Juhised on olnud Rahvusarhiivi hulginõustamise peamine vahend alates 2000. aastast. Viimane põhjalikum juhendipakett anti asutustele aastatel 2009–2010. Tuleb arvestada, et dokumendihalduses on jõuliselt kasvanud rahvusvaheliste standardite mõju ning muutunud on õigusruum ja terminid. Rahvusarhiivi kontrollifunktsioon on ka nüüd lahutatamatult seotud juhistega.

Igapäevane nõustamistegevus toimub hetkel reeglina liinil Rahvusarhiiv–asutuse arhivaar. Tihti täidab arhivaari ülesannet ka lepinguline korrastaja. Sellisel juhul võib arhiivil (ja ka asutusel) olla ebapiisav tervikpilt asutuse dokumendihaldusest, eriti selle digitaalsest osast, mis omakorda mõjub halvasti asutuse arhiivihalduse kvaliteedile.

Võrreldes eelmise arhiiviseadusega on alates 2012. aastast toiminud kontseptuaalne muutus – arhiivijärelevalve riikliku järelevalve tähenduses on teisenenud nõustamiseks ja kontrolliks ning hõlmab nüüdsest vaid arhiiviväärtusega dokumente loovaid asutusi ehk hetkeseisuga ca 790 arhiivimoodustajat. Funktsioon pole hetkel piisavalt välja arendatud. Täheldatavad on kaugnõustamisest tulenevad probleemid ja risk hindamisotsuste ebaõigeks rakendamiseks. Ülevaate saamine hindamisotsuste rakendamiset on üks vajadusi kontrollifunktsiooni sisustamiseks.

Arhiivihalduse kvaliteedi probleemid on tekkinud piirkondades, kus on kadunud arhiivinduslikud otsekontaktid (Pärnu ja Viljandi maakonnad näiteks) ja mida saab igapäevaselt nõustada vaid kaugjuhtimise teel (telefonitsi, meilitsi). Nii jääb sageli selgusetuks, kuidas hindamisotsuseid tõlgendatakse või juhistest aru saadakse. Asutuse arhiivi tegelik olukord ei pruugi vastata nõuetele ei sisu ega vormi osas. Suurim risk on seotud hindamisotsuste vale rakendamisega – arhivaalide heauskse hävitamisega.

- Vajadus ajakohaste näpunäidete järele on endiselt olemas, kuid edaspidi tuleb juhistes senisest enam keskenduda õigusaktide ja eriti arhiivieeskirja nõuete rakendamisele. Kuna periood soosib *ad hoc* lähenemisi, ei ole mõistlik juhiseid anda senisel laial spektril.
- Nõustamistegevus kõige laiemalt (juhised, infopäevad, koolitused) tuleb suunata dokumendihalduse juhtimise eest vastutavatele ametnikele.
- Tuleb suurendada piirkondlike infopäevade ja nõustamispäevade sagedust ja regulaarsust nii igapäevatõdede kui ka muudatuse selgitamiseks arhiivivaldkonnas.

Tegevused

- Rahvusarhiiv keskendub arhivaalide üleandmise ettevalmistamise nõustamisele (arhiiviskeemi koostamine, arhiivi ja arhiivimoodustaja kirjelduse koostamine, arhivaalide füüsiline korrastamine).
- Alustatakse Rahvusarhiivi juhiste väljaandmist uuendatult kujul, mis juhendab konkreetsete õigusaktidest tulenevate nõuete täitmist või selgitab enim küsimusitekitavaid õigusaktidest tulenevaid valdkondi (ülevaade arhiivi koosseisust vms).
- Kontrollifunktsioon (ArhS §6 lg 5) sisustatakse arhivaalide vastuvõtmise vajadustest lähtudes, arvestades suurimaid riske arhivaalide haldamisel asutustes (hindamisotsuste igakülgse rakendamise eesmärgil).

3. Kogumine

Hetkeseis ja vajadused

Kogumise järg² on jõudnud 1990ndatesse, mil üldiselt puudusid regulatsioonid arhiivinduse vallas. Selle perioodi asutuste arhiive on peetud väga ebaühtlaselt. 1990ndaid iseloomustab ka paljude asutuste tegevuse lõpetamine ja uute alustamine. Siis tekkinud arhiiviosa on seetõttu vajalik kokku sobitada kaasaegse dokumendi- ja arhiivihalduse korralduse ning ka uute töövahenditega (UAM-AIS).

Üleminek digitaalsele asjaajamisele on toonud kaasa vajaduse tegeleda nii paber- kui digitaal-dokumente sisaldavate nn hübriidarhiividega. 2010. a seire ministriumides näitas, et esimesed ministriumid on valmis digiarhiivaale üle andma 2015./16. aastal. Rahvusarhiivi kindel eelistus on tegeleda arhiivi kui tervikuga, st andmekandjast sõltumatult. Vastasel korral pole võimalik asutusel ja arhiivil aru saada arhiivi hierarhiast ning korrastamine ja kirjeldamine muutub võimatuks.

Digitaalsete arhivaalide üleandmine digitaalarhiivi toimub valdavalt universaalse arhiveerimismooduli (UAM) tarkvara abil, millega asutuste dokumendihaldussüsteemid ja olulisemad põhitegevussüsteemid on liidestatavad.

Arhivaalide vastuvõtmine on Rahvusarhiivi põhiülesanne, kuid vaba hoidlapinna nappuse tõttu on selle funktsiooni täitmine olnud juba mõnda aega pärsitud. Keskmine aastane kogude juurdekasv viimastel aastatel on olnud langev, 400–600 riulimeetrit aastas. Hetkel on Rahvusarhiivi hoidlapind praktiliselt ammendunud³ ning suuremate koguste paberarhivaalide üleandmist on võimalik planeerida Rahvusarhiivi uue hoone valmimise järgsesse aega.

Rahvusarhiivil on võimalus koos arhivaalidega vastu võtta digitaalseid kasutuskoopiad arhivaalidest, kui need vastavad nõuetele. Hetkel pole sellist võimalust veel testitud. Digitaalkoopiade olemasolu, olgu paber- või digitaalarhivaalidest, toob kaasa olukorra, kus originaal on arhiivi üle antud, kuid kasutuskoopia on asutusesiseselt või asutuse veebis teabeallikana samuti leitav.

Rahvusarhiiv on kogumise ja hindamisega püüdnud tagada ühiskonna võimalikult mitmekülgse dokumenteerituse. Selle eelduseks on olnud ka eraõiguslike organisatsioonide kui eraisikute kogumine. Varem (2003) on välja valitud 76 potentsiaalset kogumisallikat, kes on nõustunud Rahvusarhiivi koostööpakkumisega. Samaaegselt toimub eraõiguslike isikute kogumine ka vastavalt vajadustele ja võimalustele, sest lisandub organisatsioone, kes soovivad dokumente oma initsiatiivil arhiivi üle anda. Uue vajadusena on ilmnunud 8 mm amatöörfilmide kogumine, milles Rahvusarhiivil on teiste mäluasutustega võrreldes suurem kompetents. Muutused tegevuste ja toimingute dokumenteerimisel, esijoones paberiajastule kohaste meetodite teisenemine veebikeskkondades ja tarkvaralahendustes nõuavad paindlikkust arhiveerimisel ja koostöövõimekust partneritega.

- Arhiivide üleandmiseks ettevalmistamine (sh arhiiviskeemide koostamine) nõuab suuremat arhiivipoolset süvenemist ning seda just üksikjuhtumitena.
- Hübriidarhiivid nõuavad reeglina arhiivipoolset *ad hoc* lähenemist.
- Digitaalselt sündinud arhivaalide üleandmise mahu suurenemine on prognoositav alates 2015. aastast.
- Digitaalarhiivi vastuvõtuvõimekus peab vastama asutuste üleandmise vajadustele, koormuse kasvades tuleb digitaalarhiivi ressursse suurendada.

² Vastavalt eelmisele, 1998. a arhiiviseadusele üldjuhul 20 aastat dokumendi loomisest-saamisest.

³ Arhiiv suudab vastu võtta mõne üksiku valitsusasutuse arhivaale, kui tekib erakorraline, näiteks nende kolimisest tingitud vajadus.

- Asutuste arhivaalide üleandmisplaanide info kogumine vajab korraldamist (EDHSid, andmebaasid, audio/video).
- Arhivaalide üleandmiseks tuleb paindlikult hajutada survet, eristades hädapärast vastuvõtmist vajavad arhiivid säilitamise võimalustest asutuses kohapeal.
- Mõistlik on kinnistada 5–10-aastase välbaga ja asutuse eripära arvestav üleandmisrutiin.
- Eraõiguslike organisatsioonide ja isikute dokumente kogutakse aktiivselt, kuid eelarvet ja muid võimalusi silmas pidades.
- Amatöörvõtetele ja väliseesti audiovisuaalkogudele pööratakse enam tähelepanu, et Rahvusarhiivi näol kujuneks välja kompetentsikeskus audiovisuaalse ainese digiteerimise vallas.
- Eesti uuema dokumentalistika kogumine on üks olulisemaid väljakutseid sündeksemplari seaduse tõlgendamiskeskuste tõttu.

Tegevused

- Koostöös juhtivate Euroopa arhiividega ühtlustatakse ning arendatakse edasi digiarhivaalide üleandmise põhimõtteid ja praktikat (näiteks E-ARKi projekt).
- Rakendatakse pikaajaliste digitaaldokumentide säilitamise teenus (deposiitteenus).
- Arendatakse andmebaaside arhiveerimise töövahendit/tarkvara (võimalusel rahvusvahelise koostööprojekti raames) ja kujundatakse jätkusuutliku andmebaaside arhiveerimise loogika.
- Alustatakse digitaalselt sündinud filmide kogumist.

SÄILITAMINE

1. Arhivaalide hoiutingimused

Hetkeseis ja vajadused

2013. aasta lõpu seisuga paiknevad Rahvusarhiivi arhivaalid kümnes hoones, säilikuid on hoiul 8 888 534, lisaks 9,5 miljonit meetrit filmidokumente. Hoidlate üldpindala on 15 770 m². Kaasaegsete ja nõuetekohaste säilitustingimustega hoidlapinda (Rakvere, Valga, Tallinna Madara tänava ja Tartu Vahi tänava hoone) on 6697 m² (42,5% kõigi hoidlate üldpindalast) ning seal hoitakse 4 887 816 säilikut (55,08% Rahvusarhiivi tervikkollektsioonist). Rekonstrueerimata hoidlate pindala on 9073 m² (57,5%), kus paikneb 4 000 718 säilikut. Vaba riulipinda on kokku 1600 riulimeetrit, sellest 1300 Rakveres.

Valdav probleem on majade loomupärane amortiseerumine (Madara tänava hoone vanad konstruktsioonid) ja kaasaegsetele nõuetele mittevastavus (kõik enne 1999. aastat ehitatud hooned). Ehituslike eripärade ja majade vanuse tõttu on hoidlate mikrokliima stabiilsena ja soovituslike näitajate piirides hoidmine äärmiselt keerukas ja kallis. Rekonstrueerimata arhiivihoidlates on säilitustingimused otseselt sõltuvad aastaegade vaheldumisest. Probleem on ka vaba hoidlapinna puudumine, mistõttu on osa materjale karbistamata. Samuti on keeruline suuremõõtmeliste või eritingimusi nõudvate arhivaalide hoidmine.

- Mitme arhiivi kogude ettevalmistamine ümberkolimiseks Tartusse Nooruse tänavale rajatavasse hoidlasse.
- Filmiarhiivis vajavad laiendamist video- ja nitrofilmide hoidlad.

Tegevused

- Arhivaalide üle-arhiivilise kolimiskava koostamise töörühm kaardistab vajalikud tegevused ja korraldab seejärel nende elluviimise kohtadel (hoidlates). Kolimise tulemusena

loobutakse neljast säilitustingimuste aspektist kõige probleemsemast hoonest (Liivi tänava maja Tartus, Tõnismäel asuv hoone Tallinnas, endised maa-arhiivid Kuressaares ja Haapsalus).

- Nooruse tänava hoonesse ümberpaigutuvad fondid, sarjad või üksikarhiivaalid selgitatakse välja ja valmistatakse kolimiseks ette (puhastatakse, ümbristatakse jne).
- Rakvere⁴ arhiivihoones laiendatakse külmhoidla pindala ja mahutavust 250 riulimeetri võrra, et koondada sinna värvifilmide originaalid Tallinna Ristiku tänava hoonest ja Tartu rendipinnalt.

2. Seisundiuringud ja konserveerimine

Hetkeseis ja vajadused

Arhiivalide konserveerimist teostavad ajaloo-, filmi- ja riigiarhiivi säilitusosakonnad. Konserveerimistöde läbiviimisel (eelkõige suureformaadiliste arhiivalide konserveerimisel) on takistavaks asjaoluks saanud ruumi- ja ajutiselt ka tööjõupuudus ning ruumide ja inimeste hajutatud paiknemine (riigiarhiivis). Uurimissaalide tellimuste täitmise kõrval on prioriteetseks ja suuremahuliseks tööks kujunenud arhiivalide digiteerimiseks ettevalmistamine ehk nn lihtsam või osaline konserveerimine, mis perspektiivis võib hakata piirama konservaatorite professionaalsete oskuste arendamist. Auviskollektsioonide digiteerimise intensiivistumisel on vajalik leida lisavahendeid, et palgata kvalifitseeritud tööjõudu arhiivalide eelnevaks konserveerimiseks.

- Auviste kollektsioonides kõrge säilivusriskiga fotode, filmide ja helide tuvastamise ning 1960. aastatel toodetud filmimaterjalidel äädikhappesündroomi leviku määramine.

Tegevused

- Arhiiviuümbrioste (karbid, mapid, ümbrikud) kogused selgitatakse välja ning olenevalt ümbrioste seisundist ja materjali koostisest need asendatakse.
- Riigiarhiivi konservaatorite töökohad ja -ruumid seatakse sisse Maneeži tänava hoones ning kaasajastatakse sealseid töötingimusi vajalike soetustega (sisustatakse märgtöötlusruum jms).
- Negatiiv- ja positiivfilmide digiteerimise ettevalmistamiseks soetatakse professionaalne puhastusseade.

3. Digiteerimine

Hetkeseis ja vajadused

Rahvusarhiiv digiteerib arhiivale vastavalt kehtestatud tehnilistele põhimõtetele ja eesmärgiga tagada arhiivalides sisalduva informatsiooni pikaajaline säilimine, võimaldades juurdepääsu teabele originaale kahjustamata ja maandades teabe kadumise riske originaalide võimaliku hävimise korral.

Digiteerimise märgatava intensiivistumise tulemusel on arhiivides pudelikaelaks saanud säilikute pikemaajalist ettevalmistust nõudvate tööde väljaselgitamine ja teostamine⁵, sest kopeeritavate säilikute järjekord on enamasti koostatud selliste tööde võimalikku ajamahukust arvestamata. Lõviosa massdigiteerimisest teostatakse koosseisuvälise tööjõuga, selle jätkumisel säilib ka täiendava personalikulu vajadus.

⁴ Üha laienev digiteerimistegevus hõlmab filmide algmaterjale, mida Rakverest on hõlpsam kätte saada kui Tartust.

⁵ Näiteks konserveerimine, korrastamine, filmisäilikute hulgast digiteerimisele minevate komplektiosade määramine, digimaterjali tehniline kontroll ja järeltöötlus.

Tegevused

- Digiteerimisprioriteetide seadmisel võetakse arvesse Tartusse paigutatavate kogude koosseisu ning võimalikku uurijahuvi, et vähendada originaalide kasutusvajadust uues hoiukohas.
- Arendatakse välja juurdepääsupiiranguga digiteeritud arhivaalide kasutamise e-lahendus.
- Kollektsoonide/fondide/sarjade tervikliku digiteerimise eesmärgil tehakse koostööd erinevate huvigruppidega, sh teistes asutustes säilitatavate ja laialdast huvi pakkuvate arhiivimaterjalide digiteerimisel⁶.
- Koostatakse seisundiuringutel põhinev audiovisuaalsete arhivaalide digiteerimisprioriteetide nimekiri (esimene eelistus on atsetaatplaadid).

4. Digitaalne säilitamine

Hetkeseis ja vajadused

Rahvusarhiivi digitaalarhiiv lähtub digitaalse materjali säilitamisel migreerimise strateegiast, mis tähendab, et jälgitakse failivormingute muutusi ning vajadusel konverteeritakse arhivaalid ümber uutesse vormingutesse.⁷ Digitaalse säilitamise planeerimine on pidev tegevus.

- Nii digitaalselt sündinud kui ka digiteeritav aines on säilitatud ja hallatud digitaalarhiivi pikaajalise säilitamise tarkvaras.
- Eesmärk on digitaalselt sündinud arhivaale hoida vähemalt kolmes eksemplaris, neist üht mõnes Rahvusarhiivist eemal asuvas säilituskeskuses. Digiteeritud faile hoitakse vähemalt kahes eksemplaris Rahvusarhiivi erinevates hoonetes.

Tegevused

- Failivormingute uurimine ja arengute jälgimine, vormingute tuvastite kasutamine, tehniliste metaandmete uurimine ja liigipõhiste metaandmete täiendamine.
- Säilituskoopia hoidmise korraldamine Rahvusarhiivi riistvarast ja hoonetest sõltumatult.

KASUTAMINE

E-kanalid, teadmestu ja arhiivi teadvustamine

Hetkeseis ja vajadused

2014. aasta jooksul võtab Rahvusarhiiv kasutusele arhiivi infosüsteemi AIS uusversiooni (AIS 2.0), millel on kasutaja jaoks varasemaga võrreldes mitmeid uusi võimalusi arhiivianeseni jõudmiseks. Tavapärase otsingu kõrval on uues AISis ette nähtud viis erinevat lehitsemiskategooriat, mille rakendamiseks on vaja eelnevalt välja töötada vastavad märksõnastikud. AISist kujuneb keskne kasutuskeskkond, kuhu sujuvalt integreeritakse ka kõik senised väiksemad teadmestu eesmärgil loodud andmebaasid ja arhiivikirjeldusi käsitlev teave. Hetkel on ühetüübilised andmed (näiteks isikud) laiali pillutatud erinevatesse infosüsteemidesse (kaartide infosüsteem, Fotis jt), erinevad mäluasutused kasutavad sarnastel eesmärkidel omi keskkondi ja sisuline koostöö puudub.

⁶ Näiteks Notarite Koda, muuseumides säilitatavad kirikuraamatud jms dokumendid-käsikirjad.

⁷ Üle antud digitaalselt allkirjastatud arhivaalide kapslid säilitatakse, pikaajaline kasutatavus tagatakse digiallkirja sees olevatele failidele, allkirja andmed säilitatakse metaandmetes.

Arhiivide praktika fondide ja fondigruppide kirjeldamisel ning kirjeldusinfo lisamisel AISi on seni olnud mõnevõrra erinev ja kohati ebajärjekindel. Kõigi fondide temaatiline liigitamine AIS 2.0 teemapuus loob vajaduse kirjeldusi ühtlustada.

Tuleviku arhiivikasutuse võti on teabe kiirem ja lihtsam leitavus. Arhiivil puuduvad piisavad ressursid arhiivikirjelduste süvendatud täiendamiseks ja täpsustamiseks. Samas on välja kujunenud traditsioonilised kasutajagrupid, kelle vajadusi silmas pidades on arendatud ka arhiiviteenuseid. Arhiivi suurim sihtrühm on genealoogid ja kodu-uurijad, kelle uurimistööks vajalikud allikad on suures osas digiteeritud, arhiivikasutus mugav ja lihtne ning side arhiiviga vaid virtuaalne.

Veeb 2.0 tüüpi lahendused muudavad uurijate ja arhiivi vahelist suhtlemist, silmas tuleb pidada kliendikesksust ja kasutajamugavust. Suuremahuliste digiteerimistöödega seoses kasvab ka digiteeritud arhiiviainese osakaal.

Arhiiv on traditsiooniliselt olnud partneriks üldhariduskoolidele ekskursioonide ja kõrgkoolidele praktikate läbiviimisel. Kümnekond aastat kestnud süsteemsema tegevuse tulemusel on valdkond laienenud kooliõpilastele korraldatavate regulaarsete konkurssidega, süvenenud on koostöö ajalooõpetajatega, arhiivides viiakse läbi teemapõhiseid arhiivitunde. 2006. aastast on olnud avatud arhiivipedagoogika veebivärv Arhiivikool, töötavad arhiivipedagoogid. Rahvusarhiiv on osalenud mõisakoolide programmis ja on koos teiste mäluasutustega alustamas koostööd haridussüsteemiga mälupärandi loimimiseks õppekavadesse. 2013. aastal on sõlmitud koostööleping Tartu Ülikooliga.

- Keskkonna dünaamilisus ja tehniliste võimaluste pidev avarumine tingib avalikkusele suunatud vormi ja viisi eesmärgipärase valiku ning läbimõeldud rakendamise, sealhulgas veebi ja sotsiaalmeedia võimaluste laialdasema kasutamise.
- Uute sihtrühmade kaasamine ja neile väärtusliku arhiiviinfo käibesse toomine.
- Valdavalt ühepoolse kliendisuhete mitmepoolseks kujundamine, arhiivikasutajate kogemuste ja pühendumuse arhiivi kasuks rakendamine ühisloome (*crowdsourcing*) vormis.

Tegevused

- Arhiivikirjelduste kvaliteedi tõstmise ja kirjelduste ühtlustamise eesmärgil täiendatakse riigiarhiivi kolitavate fondide (eelkõige kunagine parteiarhiiv) arhiivikirjeldusi, kantakse uude AISi seni vaid fondiloendis leiduvad fondimoodustajate kirjeldused (ühetüübilised grupitasandi kirjeldused ja fondimoodustajate tüüpikirjeldused). Jätkatakse erinevate AISi märksõnastike (aines, valdkond, kohad, isikud ja organisatsioonid) koostamist, täiendamist ja ühtlustamist. Kasutatakse vabatahtlike kasutajate tööjõudu.
- Veebirakenduste jaoks asutakse looma kesket isikunimede registrit, kasutades selleks juba olemasolevaid isikunimede registreid⁸ ja võimalusel teiste mäluasutuste isikuregistreid.
- Töötatakse välja Rahvusarhiivi ühisloome põhimõtted ja asutakse neid rakendama, luuakse vastav tehniline keskkond ühisloome sujuvaks läbiviimiseks. Projektide ja kampaaniate kaudu kaasatakse uusi sihtrühmi (näiteks seniorid ja militaarhuvilised).
- Rahvusarhiivi andmebaasides olevate arhivaalide kirjeldusandmed ja digipiltide viited tehakse kättesaadavaks avaandmetena, et teiste osapoolte infosüsteemides ja rakendustes oleks võimalik andmeid ladusalt taaskasutada.
- Rahvusarhiivi kodulehele luuakse ühtne e-keskkond tööpealkirjaga Ajaliin efektiivsema juurdepääsu tagamiseks näitustele, publikatsioonidele ning teistele arhiivis koostatud abi- ja õppematerjalidele.⁹

⁸ Näiteks nn suur kartoteek, RTO rahvastikuregistri jaoks digiteeritud perekonnaseisuaktide andmestik, FOTIS, kaartide infosüsteem, luteri usu personaalraamatute register jt.

⁹ Ajaliinile on võimalik lisada arhiivilt avalikkusele pakutavaid tooteid, mida kasutajatel on võimalik leida erinevate ajastute (perioodide) juures.

- Näituste koostamisel ja eksponeerimisel on suund terviklahendustele Rahvusarhiivi kogude tõhusamaks tutvustamiseks ja ühiskonnas kõlapinna leidmiseks.¹⁰
- Arhiivikooli kodulehekülge arendatakse välja portaalina, mida hallatakse ja täiendatakse ühiselt ja pidevalt vastavalt võimalustele, ning mis on suunatud kõigile arhiivihuvilistele vanusest sõltumata.
- Rahvusarhiivi nähtavamaks ja populaarsemaks muutmine sotsiaalmeedia abil ning seeläbi kasutajate ühisloomesse kaasamine (*Facebook, Flickr, YouTube*, ajaveeb).

TEADUS- JA PUBLITSEERIMISTEGEVUS

Teadus- ja publitseerimistegevuse edendamine on Rahvusarhiivi üks põhiülesannetest. Rahvusarhiivi eesmärk on arendada teadus- ja publitseerimistegevust kooskõlas ühiskonna huvide ja vajadustega, eelisarendatavateks teadusvaldkondadeks on arhiivindus ja ajalugu.

1. Kirjastustegevus

Rahvusarhiivi kirjastustegevuses on esiplaanil arhiividokumentide ja ürikute publitseerimine ning seega neile juurdepääsu kergendamine ja arhivaalide kasutamise laiendamine. Samuti tegeleme teatmestu koostamisega, mille abil saab hõlbustada arhiiviallikate leidmist ja kasutamist, ning anname välja arhiivinduslikku õppe- ja teaduskirjandust.

Teadus- ja publitseerimistegevuse üheks olulisemaks strateegiliseks eesmärgiks on rahvusvaheliselt tunnustatud eelretsenseeritavate tippteadusväljaannete – ajalookultuuri ajakirja *Tuna*, (indekseerib *Thomson Reuters*) ja Ajalooarhiivi toimetiste (indekseerib *ERIH*) – sisulise taseme hoidmine ja parandamine.

- Senisest enam tähelepanu pööratakse elektroonilistele publikatsioonidele.
- Rahvusarhiiv jätkab järgmiste peamiste publikatsioonisarjade avaldamist: ajalooajakiri *Tuna*, *Ad Fontes* (allikapublikatsioonid), *Ex Fontibus Archivi Historici Estoniae* (allikapublikatsioonid), *Scripta Archivi Historici Estoniae* (teadusmonograafiad), *Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae* (toimetised). Koostöös Riigikantseleiga antakse välja monograafiate sarja „Eesti riigivanemad“.

2. Teadustegevus

Rahvusarhiivi teadustegevuse aluseks on eelkõige asutusesisesed uurimisprojektid, mille kestus on enamasti 1–3 aastat ja mida teostatakse reeglina konkreetse allikapublikatsiooni, monograafia või artiklite kogumiku väljaandmiseks. Neid projekte finantseeritakse reeglina eelarvelistest vahenditest ja võimalusel kaasatakse muid teaduse rahastamise vahendeid.

Rahvusarhiivi ülesanne on oma võimaluste piires kaasa aidata Eesti teadustegevuse edendamisele – osaletakse Eesti ajalookirjanduse aastapremia väljaandmisel ning arendatakse teaduslikku koostööd kodu- ja välismaiste arhiivide, kõrgkoolide ja teadusasutusega.

- Toetatakse arhiivitöötajate individuaalseid uurimisprojekte, mis on seotud kraadi taotlemisega.
- Arhiivi teadustegevuse eesmärkide täitmiseks jätkatakse arhiivide raamatukogude täiendamist nii kaasaegse arhiiviteoreetilise kui ka ajalooteadusliku kirjandusega.

¹⁰ Üheks näituste lisafunktsiooniks on ka arhiivõppe toetamine. Võimalik on tellida näituse rändversioon.

Heaks kiidetud Rahvusarhiivi nõukojas 10. detsembril 2013.

Läbi vaadatud arhiivinõukogu poolt 12. veebruaril 2014.